

Proncljivi opazovalci in kritiki ekonomskega individualizma in ideologije neoliberalizma kar nekaj časa opozarjajo, da si najprejmožnejši igralci na globalnem trgu ob nezmernem bogatjenju in kopičenju ekonomske moči pri-laščajo še ključne vzvode javne oblasti in političnega upravljanja družbe. S tem sistematično spodkopavajo temelje nacionalnih ekonomij, stabilnost mnogih držav in demokratični svetovni red. Politika, ki jih pri tem servisira, zaslepljena od blišča gospodarske rasti, šele sluti, kako s to monopolizacijo ekonomske in politične moči sama izgublja tla pod nogami.

BEČIR KEČANOVIĆ

Danes je vsakemu povprečno razgledanemu človeku jasno, kar je pred desetletji zapisal Ulrich Beck, da gladiatorji svetovne gospodarske rasti, ki jih snubijo politiki, minirajo avtoriteto demokratične oblasti in pravne države. Če ta od njih pričakuje kaj, kar je v javnem interesu, so že na nogah in kličejo celo k orožju. Prek svojih interesnih in lobističnih podružnic niti ne skrivajo, temveč demokratično izvoljenim predstavnikom državne oblasti javno žugajo, da ne glede na zahtevnost splošnih družbenih razmer zase pričakujejo najmanj iste, če že ne večje privilegije. Medtem ko od države zahtevajo koristi, subvencije in druge ugodnosti, se z nevidno roko pohlepa, ki je že na začetku pomedla tudi s Smithovo etiko soodvisnosti in družbene odgovornosti, kreativno izogibajo njenim davkom. Na večina legalen, a nelegitimni način spodkopavajo demokratični skupni blagor, ki ga znova zahtevajo samo zase. V slovenskem prevodu Beckove knjige o zmotah globalizma se ta čarobna formula, po kateri gladiatorji gospodarske rasti varijo svoj napoj nezmerne bogatstva, glasi: kapitalizem brez dela plus kapitalizem brez davkov.

Nizke strasti odločajo tudi o tvoji usodi

Svetovnemu gospodarskemu čudežu brez dela in brez davkov je v rekordnem času uspelo spodkopati vero množic v skupno dobro, javne vrednote in javni interes. To so sicer gradniki, na katerih od vekomaj stoji družbena skupnost. Barry Bozeman v analizi razmer v ZDA, objavljeni leta 2007 v zbirki razprav o javnih vrednotah in javnem interesu kot protitežji ekonomskemu individualizmu (*Public values and public interest: counterbalancing economic individualism*), navaja, da se je tem pomembnim temam bolj ali manj odpovedala celo politična teorija. Kljub vsemu napredku njenih raziskovalnih metod in dognanj jim je med vzponom neoliberalizma konec prejšnjega stoletja namenila komaj kaj pozornosti. Med letoma 1995 in 2006 je le pešiča njenih avtorjev objavljala ali se kakorkoli ukvarjala z javnim interesom. Toda prazen prostor javnega interesa, ki ga je za seboj pustila politična teorija, so kmalu zapolnile druge discipline. Na prehodu v 21. stoletje se ravno v ZDA povečuje število prispevkov in razprav o javni upravi, v katerih vidno narašča zanimanje za skupno dobro, javne vrednote in javni interes. Bozeman pravi, da je ta tematika zdaj še bolj priljubljena v Združenem kraljestvu in Kanadi ter v zahodni Evropi.

Zanimanje za skupno dobro, javne vrednote in javni interes v 21. stoletju narašča tudi v drugih disciplinah, sociologiji, pravi, ekonomiji in zgodovini. S krizo zaradi covid-19 se je močno razširilo na medicinsko in farmacevtsko področje. V mednarodnem in evropskem pravu je vse več pozivov, da je treba kritično proučiti stare in razvijati nove načine, kako naj pravo novim svetovnim izzivom primerno in učinkovito varuje javne vrednote in javni interes, od svobode izražanja in zaščite javnih medijev do ohranjanja naravnih virov in varstva okolja, novih tehnologij kibernetnega sveta ter enakih možnosti in dostopu do skupnega dobrega in kakovostnega življenja za vse. Vse več avtorjev ugotavlja, da predmet znanstvenih raziskav in žgočih razprav zajema še velik nabor vprašanj o možnih sinergijah in kompromisih med različnimi zasebnimi interesi in javnim interesom. Reševanju svetovnih problemov, ki jih gospodarski čudež brez dela in brez davkov proizvajata tudi z umetnim ustvarjanjem napetosti med vrednotami svobode, demokracije in varnosti, so se s covidno krizo pridružili pozivi k preglednosti, nadzoru in omejitvi globalne prevlade korporativnih interesov farmacevtske industrije ter njenega razvejenega lobističnega omrežja nad enakostjo in pravičnostjo v dostopu ljudi in držav do cepiv in zdravlja.

Ko sem se pred leti ubadal s podobnimi vprašanji, kako nevidna roka »stricev iz ozadja« pri nas grabi po javnem interesu, sem z zanimanjem prebral knjigo Alberta Hirschmana *Strasti in interesi*. Branje me je spodbudilo k premisleku, zakaj obstoječi načini preprečevanja korupcije in drugih vrst kriminala, ki najhu-

FOTO JURE ERZEN

Prihodnost je v javnem interesu

Skupno dobro Vse več pozivov, da je treba razvijati nove načine, kako naj pravo učinkovito varuje javne vrednote in javni interes, od svobode izražanja in zaščite javnih medijev do ohranjanja naravnih virov in varstva okolja

je ogroža skupno dobro, javne vrednote in javni interes, niso zmogni učinkovitejšega odziva. Če pustim ob strani še »strice iz osredja«, tradicionalni načini razmišljanja in delovanja pri novih in najahtevnejših oblikah korupcije preprosto ne zaležejo več. Hirschman ugotavlja, da niti sodobna znanost ni zmožna dočela pojasniti strukturnih povezav in daljnosežnih posledic vzajemnega vpliva političnih odločevalcev in glavnih nosilcev gospodarske moči, ne glede na to, ali gre za kapitalistični, socialistični ali mešani družbeni model. Ko je raziskoval, kako so trgovske, bančne in druge gospodarske dejavnosti, ki ustvarjajo dobiček, v moderni

Priljubljenost državljanov, da sodelujejo pri pomembnih odločitvah, se je ob izdatni podpori družbeno angažiranih nevladnih organizacij ponovno pokazala na letošnjih parlamentarnih volitvah.

dobi postale cenjene, čeprav so bile stoletja pred tem obsojane in prezirane zaradi nizkih strasti in pohlepa, koristoljubja in skopujoč se na Humov rek poudarja, da je lakomnost ali želja po dobičku nalezljive bolezni sta (postala večja grožnja kot sam virus. Seveda narod ni neumen. Spomnimo se zavzetosti civilne družbe, splošne javnosti in stroke pri zahtevah za ustavno varstvo pravice do pitne vode in zaščito vodnih virov v Sloveniji. Zgodovinska analiza sprememb ustave v tem delu pokaže, da je bil kolektivni občutek za življenjsko pomembno dobrino pitne vode in vodnih virov že pred tem izrazit. Mobilizacija javnosti in kolektivnega občutka se je močno okrepila po burnem odzivu civilne družbe na napoved birokratov, da bo voda po scenariju »običajnega poslovanja«, *business as usual*, s konseksenjski privilegiji postala le še ena tržna niša za zaslužek brez dela in brez davkov. Odziv splošne javnosti in stroke, ki je temu sledil, je eden najboljših pokazateljev neposredne (deliberativne) demokracije, ki dokazuje, da narod glede skupnega dobrega in javnega interesa še zdaleč ni neumen. Ko so ljudje videli, kako pohlep ogroža skupno dobro, ki

etike potrjujeta, da se zgodovina tudi v tem pogledu ponavlja, medtem ko nizke strasti pri ljudeh ostajajo iste. Kako jih ukrotiti, je stvar razmisleka, koliko je ljudem v neki skupnosti sploh še mar za drugega, za skupno dobro, javne vrednote in javni interes. Medtem se lahko prepustimo toku, da nizke strasti še naprej odločajo tudi o naši usodi.

Narod ni neumen

Priljubljen mantra tistih, ki z nevidno roko čudežnega bogatstva brez dela in brez davkov segajo od najvišje do najnižje (»mikro«) ravni političnega in institucionalnega ustroja države, gradi na tem, da ljudje ne razumejo javnega interesa: »Narod je glupi!« Isti propagandna strategija, ki računa s tem, da je narod neumen, je pred desetletji zapečatila usodo zakonodajnega postopka za sistemsko ureditev javne varnosti in rednih in negotovnih oziroma izrednih razmer. Med očitno krizo so posledice te zakonodajne avanture mnogi občutili na lastni koži. Podnormiranost javne varnosti in pomanjkanje občutka za javni interes na presečišču ustavnih standardov varstva človekovih pravic in preprečevanja širjenja nalezljive bolezni sta (postala večja grožnja kot sam virus.

Seveda narod ni neumen. Spomnimo se zavzetosti civilne družbe, splošne javnosti in stroke pri zahtevah za ustavno varstvo pravice do pitne vode in zaščito vodnih virov v Sloveniji. Zgodovinska analiza sprememb ustave v tem delu pokaže, da je bil kolektivni občutek za življenjsko pomembno dobrino pitne vode in vodnih virov že pred tem izrazit. Mobilizacija javnosti in kolektivnega občutka se je močno okrepila po burnem odzivu civilne družbe na napoved birokratov, da bo voda po scenariju »običajnega poslovanja«, *business as usual*, s konseksenjski privilegiji postala le še ena tržna niša za zaslužek brez dela in brez davkov. Odziv splošne javnosti in stroke, ki je temu sledil, je eden najboljših pokazateljev neposredne (deliberativne) demokracije, ki dokazuje, da narod glede skupnega dobrega in javnega interesa še zdaleč ni neumen. Ko so ljudje videli, kako pohlep ogroža skupno dobro, ki

je tako življenjsko pomembno za vse, da ga je treba varovati kot punčico svojega očesa, so se hitro odzvali. Na demokratičen način so zahtevali, da se javni interes na področju voda in vodnih virov zavaruje na najvišji ustavni ravni. Od tu naprej je edino pravo vprašanje, kako bi morali politični in drugi javni funkcionarji na vseh področjih upravljanja javnih zadev, od javnega zdravstva in javnega šolstva do oskrbe starejših in drugih predstavnikov šibkejših skupin, odločiti in ravnati v javnem interesu.

Na nevrvalgični točki nasprotij med različnimi zasebnimi interesi in javnim interesom so z vključevanjem državljanov, civilne družbe, stroke in javnosti v proces odločanja o javnih zadevah večje možnosti tudi za rešitve pri zgoraj omenjenem naboru vprašanj o sinergijah in kompromisih. Carolyn Wong, na primer, je z analizo lobiranja in zagovorništvaja javnega interesa (angl. *public interest advocacy*) pri odločanju o migracijski politiki in zakonodaji v ZDA že pred leti pokazala, da lahko gospodarski lobiji in neprofitne organizacije tvorno sodelujejo pri urejanju gibanja in pravic migrantov na trgu delovne sile. Gospodarski lobiji zato, ker imajo legitimni interes po delovni sili, nevladne, verske in humanitarne organizacije pa zaradi javnega interesa pri zaščiti ravnih in politike

Najhujši problemi pri odločanju o javnih zadevah na vseh ravneh, politični, pravni in upravni, se začnejo z nasprotjem interesov.

socialnega vključevanja. Lahko bi našli še vrsto primerov, socialno bančništvo denimo, ki potrjuje, da zasebni interesi in javni interes niso a priori na nasprotnih bregovih. Če so, razumni ljudje strpno, spoštljivo drug do drugega sklepajo kompromise, da skupaj najdejo najustrežnejše rešitve. Pripravljenost državljanov, da sodelujejo pri pomembnih odlo-

čitvah, se je ob izdatni podpori družbeno angažiranih nevladnih organizacij ponovno pokazala na letošnjih parlamentarnih volitvah. Koliko so politična stranke in politika v celoti naklonjene temu, da se ljudje vključujejo v demokratične procese na državni in lokalni ravni, je drugo vprašanje. Sodeč po odločbah ustavnega sodišča v ugotovitvah o nespoštovanju ustavne pravice do sodelovanja pri odločanju o javnih zadevah ter statistiki kršitev resolucije o normativni dejavnosti (ReNDej) v delu, v katerem ta ureja sodelovanje predstavnikov civilne družbe, stroke in splošne javnosti pri pripravi in sprejetju predpisov, se zdi, da v določenem delu politike ni pretiranega navdušenja. Seveda ne gre za to, da civilna družba piše, predstavniki ljudstva v parlamentu pa kot po tekočem traku štempljajo zakone in druge splošne akte. Gre za to, da je treba po vertikalni in horizontalni liniji demokratičnega odločanja vzpostaviti primerno razmerje skladnosti (koherentnosti) med predstavniško in neposredno demokracijo. Z drugimi besedami, ustvariti je treba funkcionalni sistem zavor in ravnovesij za doseganje sinergij in kompromisov med barvitno različnostjo interesov posameznikov in družbenih skupin na eni ter javnim interesom na drugi strani.

Pojmovne zagate

Če za skupno dobro rečemo, da pojmovno zajema naravne in družbene vire, ki so kot skupne dobrine ali javne vrednote splošno pomembni za obstoj skupnosti in preživetje njenih članov, je javni interes etično merilo ali ideal, h kateremu razumni ljudje stremijo, da s pričakovano skrbnostjo do teh virov ali javnih vrednot na najboljši možni način uresničujemo skupne potrebe, ki so enako pomembne za vse in za družbo kot celoto. S to poenostavljeno razlago smo sicer še vedno pri uganki, kaj konkretno pomeni javni interes, s katero se ubadajo že od antičnih časov. Čeprav intuitivno dojemamo, da je javni interes pomemben za obstoj družbene skupnosti in odgovorno (etično) upravljanje javnih zadev, še vedno ne vemo natančno, kaj to konkretno pomeni.

Zgornji prikaz mobilizacije civilne družbe, splošne javnosti in stroke v prizadevanjih za ustavno zaščito pravice do pitne vode in vodnih virov je dober primer, kako je za razumevanje javnega interesa poleg teoretičnega znanja in normativnega okvira potrebno določeno izkustvo, ki ga spremljajo čustva in občutki za skupno dobro. Vse to je treba povezati in s primerno komunikacijo, se pravi v strpnem dialogu drug z drugim pretehtati, da lahko pridemo do najboljšega možnega soglasja, kaj je v danem primeru skupno dobro

Napredni svet se s človečnostjo in trajnostno družbeno odgovornostjo v javnem in zasebnem sektorju vse bolj zaveda, da je prihodnost ljudi in planeta Zemlja v javnem interesu.

oziroma vrednota, ki je v javnem interesu. Šele na konkretnem primeru vidimo, da problem nerazumevanja javnega interesa ni v njegovih nedoločnosti in pojmovnih zagatah. Problem je kvečjemu v pomanjkanju znanja in izkustva, nepoznavanju stvarnih razmer in odsotnosti trdnih namer, da se javni interes upošteva. Najhujši problemi pri odločanju o javnih zadevah na vseh ravneh, politični, pravni in upravni, pa se začnejo z nasprotjem interesov. Če nasprotje interesov spremljajo opustitve dolžnega ravnanja in zlonamerna, odklonska dejanja, smo že pri korupciji in drugih oblikah kriminala proti javnemu interesu.

Sicer je pojmovni okvir javnega interesa po posameznih področjih ali resorjih države in javne uprave bolj ali manj natančno določen v zakonih in drugih predpisih. V marsikaterem primeru je treba z razlago javnega interesa poseči vse do mednarodnih pravnih virov in pravnega reda Evropske unije. Vzemimo denimo vprašanje, kaj pomeni varovanje javnega

interesa z integrirano zaščito prijaviteljev, tako imenovanih žvižgačev. V EU je to urejeno z direktivo 2019/1937 o zaščiti oseb, ki prijavljajo kršitve prava in politik Unije. Države članice so zavezane, da jo prenesejo (implementirajo) v svoj pravni in politični sistem. Prvi izziv za pripravljavce zakona in zakonodajalca je opredelitev javnega interesa v skladu z nacionalnim pravom in pravnim redom EU, vključno s sodbami sodišča EU. Drugi izziv pa je, kako določiti postopek, v katerem bo treba natančno preverjati in presojati, ali je prijavitelj, bodisi znani bodisi anonimni, podal prijavo v dobri veri ali iz zlonamernih nagibov. Od tega je tudi odvisno, ali je zaščita prijavitelja oziroma žvižgača v javnem interesu.

V času ko končujem ta članek, v Davosu poteka tradicionalni svetovni gospodarski forum. Delo med drugim povzema opozorilo mednarodne nevladne organizacije Oxfam o hudih neenakosti v svetu ter nestramnem bogatjenju svetovnih premožnežev, ki se brez zadržkov okoriščajo tudi s svetovnimi krizami (*Delo*, 23. maja 2022). Kdor z bolečino in trpljenjem drugih kuje umazani dobiček, brčkone ni daleč od tega, da mu niti povzročanje svetovnih kriz ni tuje. Ta proces razdejanja globalne etike in demokratičnega družbenega reda je prišel do točke preloma, ko se bodo morale politične stranke in svetovna politika hočeš nočeš vprašati, ali bodo služile javnemu ali zasebnim interesom. Napredni svet se s človečnostjo in trajnostno družbeno odgovornostjo v javnem in zasebnem sektorju vse bolj zaveda, da je prihodnost ljudi in planeta Zemlja v javnem interesu. Politiki, ki tega ne vidijo ali nočejo videti, se ne zavedajo, kot pravi Beck, sklicujoč se na starega Marxa, da postajajo tudi lastni »gorbarji«.

Mag. Bečir Kečanović,
Inštitut za razvoj vključujoče družbe

Članek je nastal v povezavi z več posveti o človečnosti in sorodnih temah, ki so jih letos skupaj organizirali PEN, Inštitut za razvoj vključujoče družbe (IRVD) in skupina oziroma platforma Ženske za mir in varnost.